

**Ebû Bekr Şu'be Rivayeti'nin
Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Rolü***

Murat Akkuş**

Haşem Yılmaz***

Geliş Tarihi: 14/10/2020 | Kabul Tarihi: 06/11/2020

Özet

Kıraatlere göre âyetlerin okunuşlarında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların sahih olanları olduğu gibi sahih olmayanları da vardır. On kıraat (Kıraat-i Aşere) imamından gelen okuyuşlar sahih kabul edilmiştir. Kûfe kıraat imamı Âsım'ın (ö. 127/745) ravisi Ebû Bekr Şu'be'nin (ö. 193/809) rivayetleri de kabul gören okuyuşlardandır. Kur'ân'ın tefsiriyle uğraşan müfessirler, âyetlere vâkıf olabilmek ve murâd-ı ilâhîyi anlayabilmek için kıraat ve kıraat farklılıklarına dikkat çekmişlerdir. Eserlerinde de kıraatlere yeri geldikçe değinmişlerdir. Kur'ân'ın farklı okunuşları hem Kıraat-i Aşere imamlarından hem de onların ravilerinden rivayet edilmektedir. Kıraat-i Aşere imamlarının kıraatleri önemli oldukları gibi meşhur ravilerinin rivayetleri de o derece önemlidir. Bu sebeple müfessirlerin kıraat farklılıklarındaki yaklaşımları sahih olan Ebû Bekr Şu'be rivayetinin tefsirde önemli bir unsur olarak görülmesini sağlamıştır. Bu çalışmada Ebû Bekr Şu'be rivayetinin Kur'ân'ın anlaşılmasındaki rolü ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tefsir, Ebû Bekr Şu'be, Rivayet, Ravi.

* Bu makale Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2018 tarihinde oy birliği ile kabul edilen "Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş (ö. 193/809) Rivayeti ve Tefsire Etkisi" isimli yüksek lisans tezinin ilgili bölümlerinden faydalanılarak yazılmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi ABD, muratakkus114@hotmail.com

*** Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi ABD Doktora Öğrencisi, hasem_y@hotmail.com

The Role of The Narration of Abu Bakr Shu'ba in Understanding The Qur'an

Abstract

There are differences in the reading of the verses according to the recitations. These differences are authentic as well as those that are not. The readings coming from the ten imam recitations (Qiraah Ashar) are accepted as sound. The narrations of Abu Bakr Shu'ba (d. 193 / 809), the narrator of Asım (d. 127/745) who is imam of Qufa are among the accepted readings. Interpreters dealing with the interpretation of the Qur'an drew attention to the differences of the recitation in order to be able to understand the verses. In their works, they refer to recitations whenever necessary. Different readings of the Qur'an are narrated from both Imams of Qiraah Ashar and their narrators. The recitations of the Imams of Qiraah Ashar are as important as their famous narrators. For this reason, the attitudes of the interpreters in the differences in recitation caused them to accept the authentic Abu Bakr Shu'be narration as an important factor in the commentary. In this study, the role of the narration of Abu Bakr Shu'be in understanding the Qur'an will be discussed.

Keywords: Qiraah/Recitation, Tafseer, Abu Bakr Shu'ba, Narrative, Narrator.

Giriş

Kıraat ilmi bir müfessirin bilmesi gereken ilimlerden sayılmaktadır. Kur'ân'ın farklı okunuşlarını ve bu farklı okunuşlardan doğan anlamları bilmeyen bir müfessirin, farklı okunuşlara sahip âyetlerin yorumunda yetersiz kalması ihtimali büyüktür. İşte Kur'ân'ın tefsiriyle uğraşan müfessirler, âyetlere vâkıf olabilmek ve murâd-ı ilâhîyi anlayabilmek için kıraat farklılıklarına dikkat çekmişlerdir. Eserlerinde de kıraatlere yeri geldikçe değinmişlerdir. Tefsirlerinde kıraatlere yer veren müfessirlerden bazıları Taberî (ö. 310/923), Zemahşerî (ö. 538/1143), İbn Atıyye (ö. 541/1147), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö. 671/1271) ve Ebû Hayyân (ö. 745/1344) şeklinde sıralanabilir.¹ Başta isimleri sayılan bu müfessirler olmak üzere tefsir âlimlerine bakıldığında bir âyeti kerimeyi açıklarken bazı usûllerin yanı sıra Kur'ân'ın farklı okunuşlarını kullandıkları da görülmektedir. Kur'ân'ın farklı okunuşları hem Kıraat-i Aşere imamlarından hem de onların ravilerinden rivayet edildiği için Kıraat-i Aşere imamlarının kıraatleri² önemli olduğu gibi ravilerinin rivayetleri³ de o derece önemlidir.⁴ Bu sebeple müfessirlerin kıraat farklılıklarındaki yaklaşımları sahih olan Ebû Bekr Şu'be (ö. 193/809)⁵ rivayetini tefsirde önemli bir unsur

¹ Kıraatlere tefsirlerinde yer veren müfessir örnekleri için bk. Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, (Ankara, 2005), 131-175.

² Kıraat ilminde meşhur on kıraat imamına nispet edilen okuyuşlardır. İmamların isimleri ise Nâfi (ö. 169/786), İbn Kesîr (ö. 120/737), Ebû Amr (ö. 154/771), İbn Âmir (ö. 118/736), Âsım (ö. 127/745), Hamza (ö. 156/773), Kisâi (ö. 189/805), Ebû Ca'fer (ö. 130/747), Ya'kûb (ö. 205/821) ve Halef'tir (ö. 229/844). Bk. Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018), 166-167.

³ Bir imamdanda bir râviye nispet olunan her ihtilafa rivâyet denir. Daha geniş bir tabirle imamların ravileri arasındaki kıraat farklılıklarıdır. Bk. Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, 2. Baskı (İstanbul: İFAV, 2009), 115.

⁴ Kıraat imamları ve ravileri hakkında bilgi için bk. Şuayip Karataş, *Kırâat İmamlarından Ya'kûb'un Kırâatı, Kırâatının Özellikleri ve Delilleri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 22-32.

⁵ Tam adı Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfi'dir. İsmi konusunda farklı rivayetler de vardır. Buğday ticaretiyle uğraştığı için "Hannât" lakabıyla anılmıştır. Kendisine dayandırılan bir rivayete göre H. 95/M. 713 yılında doğmuştur. Yedi kıraat imamından Âsım b. Behdele'nin meşhur iki râvisinden biridir. Kıraat

haline getirmiştir. Bu çalışmanın amacı Ebû Bekr Şu'be rivayetinin Kur'ân'ın anlaşılmasındaki rolünü ele almaktır.

Çalışmada Ebû Bekr Şu'be'nin bazı kıraat imamlarından farklı okuduğu yerlerin (özellikle hocası Âsım'ın diğer ravisi Hafs'tan (ö. 180/796) farklı okuduğu yerler vardır.) Kur'ân'ın anlaşılmasındaki rolü gösterilecektir. Ebû Bekr Şu'be rivayetinin Kur'ân'ın anlaşılmasındaki rolü işlenirken de ilk önce âyetlerin metni ve manası verilecektir. Sonrasında ise ilgili kıraat farklılığının tefsire ne ölçüde etki ettiği, sarf ve nahiv açısından alt başlıklarla izah edilmeye çalışılacaktır.

ilmindeki simgesi ص (sâd) harfidir. Kur'ân'ı, beşer âyetlik bölümler halinde Âsım'dan öğrenip hatmettiğini, bu amaçla 3 (bazı rivayetlerde 7) yıl derse devam ettiğini; onun dışında hiç kimseden Kur'ân ve kıraat dersi almadığını söyleyen Şu'be, Âsım rivayeti konusunda Kûfeli'lerin en çok güvendikleri kıraat âlimlerinden biri olmuştur. Âsım'ın, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den öğrendiği kıraati, Hafs b. Süleyman'a; Zirr b. Hubeyş'den öğrendiği kıraati ise Ebû Bekr Şu'be'ye öğrettiği bilgisi kaynaklarda geçmekte ve Ebû Bekr Şu'be'nin kıraat rivayetindeki senedi Âsım - Zirr b. Hubeyş - Abdullah b. Mes'ûd - Hz. Peygamber (s.a.v.) olarak ortaya çıkmaktadır. Âsım kıraatinde huccet ve onun kıraatini zapt ve hıfz etmede çok kuvvetli olan Şu'be, kıraat imamlarından Kisâî ve Yahyâ el-Uleymî, Abdülhamid Salih b. Burcumî, Ebû Yusuf Ya'kûb el-A'sâ ve Yahyâ el-Uleymî gibi âlimler başta olmak üzere pek çok kişiye kıraat ilmini öğretmiştir. İbadete ve özellikle Kur'an tilavetine düşkünlüğüyle bilinen Ebû Bekr Şu'be, H. 193/M. 809 tarihinde vefat etmiştir. Bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabekâti ve'l-a'sâr*, thk. Tayyar Altıkulaç (İstanbul: 1995), 1/204-210, 280-287; Tayyar Altıkulaç, "Ebû Bekir b. Ayyâş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/109-110; Siraceddin Öztoprak, *Kur'ân Kıraati -Kıraât-ı Aşere-*, (İstanbul: Beyan Yay., 2012), 137-138.

Şu hususta belirtilmelidir ki, İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) Kitâbü's-Seb'a'sından sonra kıraat-i seb'a imamlarının râvi sayısını iki ile sınırlayarak telif edilen kaynaklarda Âsım'ın iki râvisinden biri olarak Ebû Bekr'in rivayeti esas alınmasına ve kıraattaki rivayetine ilk dönemlerde Kûfeliler tarafından Hafs ve Âsım'ın diğer talebelerine nisbetle daha çok tutulmasına rağmen, zaman geçtikçe onun rivayeti yayılma şansını kaybetmiştir. Ancak pek çok kurrâ ve râvinin kıraat ve rivayetlerinde olduğu gibi kitaplarda ve eğitim öğretimde yerini korumuştur. Bk. Altıkulaç, "Ebû Bekir b. Ayyâş", 10/110.

1. Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Kıraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Tefsirle ilişkisi bulunan kıraatler, kelimeleri oluşturan harflerin ihtilâfına dayanan kıraatlerdir.⁶ Bunlar ferşî kıraat farklılıkları grubuna girmektedir. Ferşî kıraat farklılıkları, âyetlerin anlamına etki eden, harflerin ve hareketlerin değişimiyle veya kelimelerdeki ziyâdelik ve noksanlıkla ortaya çıkan kıraat farklılıklarıdır. Bu başlık altında fiilin ve ismin manasına etki eden hareke değişikliğinden kaynaklanan kıraat farklılığına iki örnek Ebû Bekr Şu'be rivayeti bağlamında ele alınacaktır.

Örnek 1:

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُّبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ

Nur 18/34

“Size, gerektiği gibi açıklayan âyetler, sizden önce gelip geçenlerden misaller ve kötülükten sakınanlar için öğütler indirdik.”

Âyette geçen "مُبَيِّنَاتٍ" kelimesini Ebû Bekr Şu'be, Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kub "ye" harfinin fethasıyla "مُبَيِّنَاتٍ" şeklinde okurken; Hafs ve diğer kıraat imamaları metinde ilk geçtiği gibi "ye" harfinin kesresiyle "مُبَيِّنَاتٍ" şeklinde okumuşlardır.⁷

İlgili okuyuşlara göre;

a. "مُبَيِّنَاتٍ" kıraatinde âyet “Size, gerektiği gibi *açıklayan âyetler*, sizden önce gelip geçenlerden misaller ve kötülükten sakınanlar için öğütler indirdik.” anlamına gelmektedir.

⁶ Bir de tefsirle ilişkisi olmayan kıraatler vardır. Kelimelerin daha çok telaffuzuyla alakalı olup medd, imâle, tahfif, teshîl, tahkîk, izhâr, idğâm, hems, cehr gibi kıraat imamalarının Kur'ân kıraatinde takip ettikleri ve her birinin kendisine ait olan ya da diğer imamlarla ortak oldukları kuralların öne çıkanları ile oluşunlardır. Bk. Muhammed Tahir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunis: Daru Sahnûn, ts), cilt I cüz 1/51.

⁷ Muhammed Kerim Râcih-Muhammed Fehd Hârûf, *li't-Teshîl li kirââti't-tenzil* (Dımeşk: Daru'l-Beyrûtî, 2008), 354.

b. "مُيِّنَات" kıraatine göre "Size, gerektiği gibi açıklanmış âyetler sizden önce gelip geçenlerden misaller ve kötülükten sakınanlar için öğütler indirdik." anlamına gelmektedir.⁸

Örnek 2:

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ أَسْبَابَ السَّمَوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَى إِلَهِ
مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ
إِلَّا فِي تَبَابٍ

Mü'min 40/36-37

"Firavun, "Ey Hâmân!" dedi, "Bana yüksek bir kule inşa et; belki bazı yollara, göklerin yollarına ulaşırım da bu sayede Mûsâ'nın ilâhını görebilirim! Doğrusu onun bir yalancı olduğunu düşünüyorum." İşte böylece, yaptığı çirkin iş Firavun'a güzel göründü ve doğru yolu bulması engellendi. Firavun'un tuzağı hüsrandan başka bir sonuç doğurmadı."⁹

İlgili âyette "فَأَطَّلِعَ" kelimesinde iki tür okuyuş vardır: Hafs, metinde geçtiği gibi "ayn" harfinin fethasıyla "فَأَطَّلِعَ" şeklinde okurken; Ebû Bekr Şu'be başta olmak üzere diğer kıraat imamları "ayn" harfinin ötresiyle "فَأَطَّلِعَ" şeklinde okumuşlardır.¹⁰

⁸ Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğalib b. Abdirrahmanb. Ğalib el-Muhârîbî el-Ğırnatî el-Endelüsî İbn Atıyye, *Muharrerü'l-Vecîz* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 4/182; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981), 23/223; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, ts), 4/106; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *Bahrü'l-muhît*, (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, 2002), 6/553.

⁹ TDV, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 4/36-37.

¹⁰ Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *et-Teysîr fi kıraati's-seba*, (İstanbul, 1930), 191; Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali Ahmed b. Halef el-Ensarî İbnü'l-Bâzîş, *Kitabü'l-İkna fi'l-kıraati's-seb'a*, thk. Abdulmecit Katamış, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmîye, 2001), 2/754; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, (Batanta: Dâru's-Sahabeti li't-Turasi, 2002), 2/278; Ahmed b. Muhammed el-Benna ed-Dimyâtî, *İthâfû-fudalâi'l-beşer fi'l-kıraati'l-erbaate aşer*, (Beyrut: Allamü'l-Kutub, 2007), 2/437.

İlgili fiili ötre okuyanların bir önceki âyette (36. âyet) geçen "أَبْلُغْ" fiiline atfen böyle okudukları söylenmektedir. Buna göre cümle sanki "أَبْلُغْ نُمَّ أَطَّلُغْ" şeklindedir. Buna göre mana “Umulur ki ulaşırım, umulur ki muttali olurum.” olmaktadır. Fiili fetha okuyan Hafs'ın 36. âyette geçen ve “teraccî” yani ummak, temennî etmek, gerçekleşmesini beklemek manalarına gelen "لَعَلِّي" “Umarım ki ben” kelimesinin cevabı olarak "فَأَطَّلُغْ" “fâ” harfinden sonra geldiği düşüncesiyle böyle okuyabileceği yorumunda bulunulmuştur.¹¹

Fiil "فَأَطَّلُغْ" (ötreli) şeklinde okunduğunda anlam “Belki, göklerin yollarına erişirim de belki Mûsâ'nın İlahına muttalî olurum.”; "فَأَطَّلُغْ" (fethalı) şeklinde okunduğunda ise anlam “Göklerin yollarına eriştiğimde/erişirsem Musâ'nın İlahına muttali olurum.” manasına gelmektedir.¹²

2. Müfred (Tekil) ve Cemi (Çoğul) Sığasıyla Gelen Kıraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Kur'ân kıraatleri arasında var olan ihtilafların birisi kelimenin müfred (tekil) veya cemi (çoğul) okunmasıyla ilgilidir. Müfred veya cemi ihtilafı âyetlerin anlamını etkiler. Ebû Bekr Şu'be birçok müfred veya cemi olan kelimeleri bazı kıraat imamlarından farklı okumuştur.

Örnek 1:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ
النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

Mâide 5/67

Âyetin manası şu şekildedir: “Ey peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş

¹¹ İbn Âşûr, *Tahrîr*, c. 9 cüz. 24/146.

¹² Abdurrahman Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2001), 54. Ayrıca hareke değişiminden kaynaklanan kıraat farklılığı ve anlama etkisi için bk. Süleyman Koyuncu, “Kur'an'da Şer'i, Hissi ve Akli Haşir Örneklerinin Kelam Bağlamında Değerlendirilmesi”, *İNCİSS/ Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* Volüme II/Issue II, (Winter 2017), 153.

olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”¹³

Bu âyeti kerimedeki "رِسَالَتُهُ" kelimesini Ebû Bekr Şu'be başta olmak üzere Nâfî, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb elif ile ve ta harfini de esre şeklinde çoğul kalıbında "رِسَالَاتِهِ" şeklinde okurken; İbn Kesir, Ebû Amr, Hafs, Hamza, Kisâî ve Halef ise elifsiz ve "ta" harfini de üstün olarak "رِسَالَتُهُ" şeklinde okurlar.¹⁴

Kelimenin "رِسَالَتُهُ" şeklinde okunmasıyla âyetin anlamı "Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez." şeklinde olurken; "رِسَالَاتِهِ" şeklinde çoğul okunmasıyla "Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajlarını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez" şeklinde âyet anlam kazanmaktadır.¹⁵

Örnek 2:

وَمَرْيَمَ ابْنَتِ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَيْنَتْ فَرْجَهَا فَنفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ
وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ

Tahrîm 66/12

¹³ TDV, *Kur'an Yolu*, 2/311.

¹⁴ İbnü'l-Bazî, *Kitabû'l-iknâ*, 2/643; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/201; Dimyâtî, *İthâf*, 2/31.

¹⁵ Kıraat farklılığından kaynaklı yorumlar için bk. Ebû Muhammed Muhyissun el-Hüseyn b. Mes'ud el-Begavî, *Meâlimû't-tenzil*, (Riyat: Dârû't-Tayyibe, 1409), 3/79; Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harîzmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-egâvil fi vücûhi't-te'vil*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2009), 301; İbn Atıyye, *Muharrerü'l-veciz*, 2/218; Râzî, *Mefâtihu'l-ğâyb*, 12/51; Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, (Lübnan: Müessesetu'r-Risale, 2006), 8/92.

“İmrân kızı Meryem’i de (misal vermiştir): O iffetini çok iyi korumuştı, biz de ona ruhumuzdan üfledik; o, rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etti ve o içtenlikle itaat edenlerdendi.”¹⁶

Bu âyette geçen "وَكُتِبَ" kelimesini Ebû Bekr Şu'be "وَكِتَابِهِ" şeklinde müfred okurken; Hafs ve Basra kıraat imamları "وَكُتِبَ" olarak cemi sîğasıyla okumuşlardır.¹⁷

Müfred (tekil) sîğasıyla okunan "وَكِتَابِهِ" kıraatine göre anlam “İmrân kızı Meryem’i de (misal vermiştir): O iffetini çok iyi korumuştı, biz de ona ruhumuzdan üfledik; o, Rabbinin sözlerini ve kitabını hep tasdik etti ve o içtenlikle itaat edenlerdendi.” şeklindedir. Burada peygamberlere indirilen herhangi bir kitabın veya levhi mahfuzdaki kitabın kastedilmesi anlaşılabilirken; "وَكُتِبَ" kıraatine göre mana metinde ilk geçtiği gibidir.¹⁸

3. Ğaib, Mütellim ve Muhatab Sîğasıyla Gelen Muzari Kelimelerdeki Kıraat Farklılıklarının Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Kur'an-ı Kerim'de bir âyetteki muzarî fiilin ğaib, mütellim ve muhatab sîğaları tarzında farklı durumlarla gelmeleri manayı değiştirmektedir. Ebû Bekr Şu'be'nin aynı kelime üzerinde bazı kıraat imamlarından farklı okuduğu pek çok yer vardır. Onlardan iki tanesine burada yer verilecektir.

Örnek 1:

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ قُلْ أَنتُمْ
أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةَ عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

Bakara 2/140

“Yoksa siz İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya‘kub ve torunların Yahudi yahut Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?” De ki: “Siz mi

¹⁶ TDV, *Kur'an Yolu*, 5/411.

¹⁷ Dâni, *Teysir*, 212; İbnül-Baziş, *Kitâbü'l-İknâ*, 2/788; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/296.

¹⁸ Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/172; Râzî, *Mefâtihu'l-ğâyb*, 30/50-51; Kurtubî, *Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/107; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, 5/226.

daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?” Allah tarafından kendisine verilmiş bir kanıtı saklayandan daha zalim kim vardır? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.”¹⁹

Bu âyeti kerimedeki "أَمْ تَقُولُونَ" kelimesini İbn Amir, Hafs, Hamza, Kisâî, Ruveys ve Halef muhatap şeklinde okurken; Ebû Bekr Şu‘be ve diğer kıraat imamları ise "أَمْ يَقُولُونَ" tarzında ğaib şeklinde okumuşlardır.²⁰

a. "أَمْ تَقُولُونَ" muhatap sîğasına göre okunan kıraate göre mana, “Yoksa siz İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya‘kub ve torunların Yahudi ya da Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?” anlamına gelmektedir.

b. "أَمْ يَقُولُونَ" ğaib sîğası kıraatine göre ise mana, “Yoksa onlar, İbrahim de İsmail de İshak da Ya‘kub ile torunları da Yahudi ya da Hristiyan idiler mi diyorlar?” anlamındadır.²¹

Âyetteki kıraat farklılıklarının muhatap ve ğaib sîğalarının değişmesiyle gerçekleştiği görülmektedir.

Örnek 2:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

Yûnus 10/5

“Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona menziller belirleyen O’dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme

¹⁹ TDV, *Kur’an Yolu*, 2/140.

²⁰ Dâni, *Teysîr*, 77; İbnül-Baziş, *Kitâbu’l-iknâ*, 2/604; İbnû’l-Cezerî, *Neşr*, 2/171; Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü’l-celîyye fi’l-kıraati’s-sebâ min târîki’ş-Şâtibiyye*, (Mısır: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Turas, 2006), 53.

²¹ Begavî, *Meâlimû’t-tenzil*, 1/157-158; Zemahşerî, *Keşşâf*, 100; İbn Atıyye, *Muharrerü’l-veciz*, 4/216-217; Fahreddîn Râzî, *Mefâtihu’l-ġâyb*, 4/98.

kabiliyetinde olanlar için de âyetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne seriyor.”²²

Âyeti kerimedeki "يُفَصِّلُ" kelimesini İbn Kesir, Ebû Amr, Hafs ve Ya'kûb ilk geçtiği gibi ğaib sîğasıyla okurken; Ebû Bekr Şu'be ve diğer kıraat imamaları ise "نُفَصِّلُ" mütekellim sîğasıyla okumuşlardır.²³

a. "يُفَصِّلُ" kıraatına göre mana, “O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır.” anlamına gelmektedir.

b. "نُفَصِّلُ" şeklinde okunan kıraate göre ise, “Âyetleri bilen bir topluma ayrı ayrı açıklarız.” anlamındadır.”²⁴

4. Mazi Kelimelerdeki Kıraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Kur'ân-ı Kerim'de mazi bir kelimenin farklı okunması yine farklı anlamların çıkmasını sağlamaktadır. Ebû Bekr Şu'be'nin bazı kıraat imamlarından ilgili konuda farklı okuyuşlarının Kur'ân'ın anlaşılmasına ne denli etki ettiği aşağıda verilen iki örnekle gösterilecektir.

Örnek 1:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

Nûr 24/55

“Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere vadetti ki, kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde iktidar verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kıldığı dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacak, şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir; çünkü onlar bana hiçbir şeyi ortak

²² TDV, *Kur'an Yolu*, 3/82.

²³ Dâni, *Teyisîr*, 121; İbnü'l-Baziş, *Kitâbü'l-iknâ*, 2/660; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/205.

²⁴ Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 4/122; İbn Atiyye, *Muharrerü'l-veciz*, 3/106; Kurtubî, *Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/456; Beydâvî, *Envârü't-tenzil*, 3/105; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 5/169.

koşmaksızın kulluk etmektedirler. Bütün bunlardan sonra kim inkâra sapsa yoldan çıkmış kimseler işte bunlardır.”²⁵

Bu âyeti kerimeyi Ebû Bekr Şu‘be "كَمَا اسْتُخْلِفَ" şeklinde okurken, diğer kıraat imamları ise ilk geçtiği gibi "كَمَا اسْتَخْلَفَ" şekliyle okumuşlar.²⁶

Bu âyetteki kıraat farklılıklarını iki şekilde ele alabiliriz:

a. "كَمَا اسْتُخْلِفَ" şeklinde okunan kıraate göre mana: “Allah, aranızdan iman edip dünya ve âhiret için faydalı işler yapan kimselere, *kendilerinden öncekilere verdiği gibi* yeryüzünde iktidar vereceğini vadetti.” anlamına gelmektedir.

b. "كَمَا اسْتَخْلَفَ" kıraatine göre ise âyet, “Allah, aranızdan iman edip dünya ve âhiret için faydalı işler yapan kimselere, *kendilerinden öncekilere verildiği gibi* yeryüzünde iktidar vereceğini vaat etti.” anlamındadır.²⁷

Örnek 2:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ

Zuhruf 43/38

“Sonunda o kişi bize gelince -şeytana hitaben- “Keşke seninle aramız doğu ile batı kadar uzak olsaydı!” der. Ne kötü arkadaşı!”²⁸

"جَاءَنَا" kıraatini Ebû Bekr Şu‘be, Nâfî, İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebû Ca‘fer tesniyeli olarak "جَاءَنَا" şeklinde okurken; Hafs ve diğer kıraat imamları tekil "جَاءَنَا" olarak okumuşlardır.²⁹

Verilen kıraat farklılıklarına göre iki durum vardır:

²⁵ TDV, *Kur'an Yolu*, 4/90.

²⁶ Dâni, *Teyssîr*, 163; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/254.

²⁷ Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi‘u'l-beyân ‘an te‘vîli âyi'l-Kur‘ân*, (Kahire: Dârü'l-Hicr, 2001/1422), 17/346; Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 4/58; Zemahşerî, *Keşşâf*, 735; İbn Atıyye, *Muharrerü'l-vecîz*, 6/192; Beydâvî, *Envârü't-tenzil*, 4/112-113.

²⁸ TDV, *Kur'an Yolu*, 4/775.

²⁹ Dâni, *Teyssîr*, 196; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/281; Dimyâtî, *İthâf*, 2/456.

a. "جَاءَنَا" tekil olarak okunan kıraate göre mana: “Sonunda o kişi bize gelince -şeytana hitaben- “Keşke seninle aramız doğu ile batı kadar uzak olsaydı!” der. Ne kötü arkadaş!

b. "جَاءَنَا" tesniye olarak okunan kıraate göre ise âyette bahsedilen kişi ve onun yoldan çıkarıcı kötü yoldaşı şeytanın gelmesi anlamı vardır ve âyetin anlamı “O ve şeytan bize gelince -şeytana hitaben- “Keşke seninle aramız doğu ile batı kadar uzak olsaydı!” der. O ne kötü bir arkadaş!”³⁰

5. Masterlardaki Kıraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Sarf-Nahiv açısından önemli konulardan birisi kelimelerin master sığasıyla kullanımınıdır. Ebû Bekr Şu'be master kalıbında gelen kelimeleri bazı kıraat imamlarından farklı okumuştur. Bu başlıkta master sığasıyla gelen kıraat farklılıklarına örnekler verilecek ve Kur'ân'ın anlaşılmasındaki rolü gösterilecektir.

Örnek 1:

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمُرسِيهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

Hûd 11/41

“Nûh, -Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah'ın adını anın. Şüphesiz ki rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir. dedi.”³¹

Bu âyette geçen "مَجْرِيهَا" kelimesini Hafs, Hamza, Kisâi ve Halef "مَجْرِيهَا" şeklinde okurken; Ebû Bekr Şu'be ve diğer kıraat imamları ise "مُجْرِيهَا" şeklinde okumuşlardır.³²

Kelimenin "مَجْرِيهَا" veya "مُجْرِيهَا" şeklinde okunmaları farklı master kalıplarından geldiklerini göstermekte ve anlamı

³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/597; Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 7/214; İbn Atıyye, *Muharrerü'l-veciz*, 5/55; Râzî, *Mefâtihu'l-ğâyb*, 27/214.

³¹ TDV, *Kur'an Yolu*, 3/170.

³² Dâni, *Teyisîr*, 124; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/220.

değiştirmemektedir. Buna göre anlam “(Nûh), -Binin ona. Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz ki rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir. dedi.”³³

Örnek 2:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

Bakara 2/208

“Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, apaçık düşmanınızdır.”³⁴

Âyetteki "السِّلْمِ" kelimesini Nâfi, İbn Kesîr, Kisâî ve Ebû Ca'fer "sîn" harfinin fethasıyla "السَّلْمِ" şeklinde okurken; Ebû Bekr Şu'be ve diğerleri "sîn" harfinin kesresiyle "السَّيْمِ" şeklinde okumuşlardır.³⁵

Bazı müfessirlerin görüşüne göre iki kelime de aynı anlamı taşır,³⁶ bazılarına göre ise farklıdır.³⁷ Farklılık oluşturur diyenlere göre kelime "السَّلْمِ" şeklinde okunursa âyetin anlamı “Ey iman edenler! Hep birden *barışa* girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, apaçık düşmanınızdır.” manasına gelmektedir. Kelime "السَّيْمِ" şeklinde okunursa “Ey iman edenler! Hep birden *İslam*’a girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, apaçık düşmanınızdır.”

³³ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 12/413-415; Begavî, *Meâlimü’l-tenzil*, 4/178; Zemahşerî, *Keşşâf*, 484; İbn Atıyye, *Muharrerü’l-Vecîz*, 3/173; Kurtubî, *Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, 11/120-121; Beydâvî, *Envârü’l-tenzil*, 3/135; Ebû’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî (Medâriku’l-tenzil ve hakâiku’l-te’vil)*, (Beyrut: Dâru’l-Külliyetü’t-Tıb, 1998), 2/59.

³⁴ TDV, *Kur’an Yolu*, 1/324.

³⁵ Dâni, *Teyisir*, 80; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 1/174; Dimyâtî, *İthâf*, 1/434.

³⁶ Celâlüddîn el-Mahallî- Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn* (Beyrut: Dâru’s-Sinin, ts), 2/32.

³⁷ İlgili kelimenin farklı okunmasından kaynaklanan anlamlar için bk. Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, 2/178; TDV, *Kur’an Yolu*, 1/324.

6. Malûm (Etken) ve Meçhûl (Edilgen) Sîğasıyla Gelen Kelimelerdeki Kıraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Sarf ve Nahvin önemli konularından biri de fiillerdeki etkenlik ve edilgenlik durumudur. Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de malûmluk veya meçhûllük birtakım işlemlerle ortaya çıkar. Her dilde etken ve edilgen yapma işlemi farklılaşabilir. Arap dilinde de harflerin harekesinin değişimi ile istenen işlem gerçekleştirilebilir.

Kur'ân-ı Kerim'de kelimeler bazen meçhûl, bazen de malûm olarak gelir. Kimi kıraat imamları kıraat farklılığı sebebiyle bazı fiilleri malûm okurken, kimi kıraat imamları ise meçhûl okumuşlardır. Bu sebeple malûm ve meçhûl olarak okunan kıraatlerin manaya tesiri oldukça önemlidir. Ebû Bekr Şu'be'nin fiilleri malûm ve meçhûl olarak okumasıyla anlamın nasıl değiştiği aşağıdaki örneklerle gösterilecektir.

Örnek 1:

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ
نَقِيرًا

Nisâ 4/124

“Erkek olsun, kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yaparsa işte onlar da cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”³⁸

Bu âyette geçen "يَدْخُلُونَ" kelimesini, Ebû Bekr Şu'be, İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ravh (ö. 233/847-48) "يَدْخُلُونَ" şeklinde okurken; Hafs ve diğer kıraat imamları "يَدْخُلُونَ" şeklinde okumuşlardır.³⁹

"يَدْخُلُونَ" kelimesinin farklı okunmasında anlam farklılıkları şöyle olmaktadır:

³⁸ TDV, *Kur'an Yolu*, 2/144.

³⁹ Dâni, *Teyssîr*, 188; İbnü'l-Bâzîs, *Kitâbü'l-iknâ*, 2/631; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/275.

a. "يُدْخَلُونَ" şeklindeki kıraate göre anlam "Erkek olsun, kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yaparsa işte onlar da cennete *girerler* ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."

b. "يُدْخَلُونَ" şeklindeki kıraate göre ise durum meçhul sığasına çekilmiş ve mana "Erkek olsun, kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yaparsa işte onlar da cennete *erleştirilirler* ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."⁴⁰

Örnek 2:

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا

Nisâ 4/10

"Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir."⁴¹

Âyette geçen "سَيَصْلُونَ" kelimesini Ebû Bekr Şu'be ve İbn Âmir "سَيُصَلُّونَ" şeklinde meçhûl kalıbında okurken; diğer kıraat imamı metinde ilk geçtiği gibi "سَيَصْلُونَ" şeklinde malûm kalıbında okumuşlardır.⁴²

İlgili kelime "سَيُصَلُّونَ" şeklinde meçhûl okunduğunda anlam "Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe *sokulacaklardır*." şeklinde olurken; "سَيَصْلُونَ" şeklinde malûm okunduğunda anlam "Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe *gireceklerdir*." manasına gelmektedir.⁴³

⁴⁰ Begavî, *Meâlimû't-tenzil*, 2/291; İbn Atıyye, *Muharrerû'l-vecîz*, 2/117; Râzî, *Mefâtihu'l-ğâyb*, 11/55-56; Kurtubî, *Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/155.

⁴¹ TDV, *Kur'an Yolu*, 2720.

⁴² Dâni, *Teyssîr*, 94; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/189. İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ*, 2/627.

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/455-456; Beğâvî, *Meâlimû't-tenzil*, 2/171; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhit*, 3/250.

7. İsmi Fâil ve İsmi Mef'ûl Sığasıyla Gelen Kelimelerdeki Kıraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Kıraat imamlarının ihtilaf ettikleri konulardan biri de kelimeleri ismi fâil ve ismi mef'ûl kalıplarında farklı okumalarıdır. Bazı kıraat imamlarına göre ismi fâil kalıbında gelen kelime bazı kıraat imamlarına göre ismi mef'ûl kalıbında okunmuştur. Konu ile ilgili Ebû Bekr Şu'be'nin bazı kıraat imamlarından farklı okuduğu iki örneğe yer verilecektir.

Örnek 1:

بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمددْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
مُسَوِّمِينَ

Âl-i İmrân 3/125

“Evet, eğer siz sabır gösterip disiplinli davranırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin meleklerle yardım edecektir.”⁴⁴

Âyetteki "مُسَوِّمِينَ" kelimesini Ebû Bekr Şu'be ve Hafs, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb metinde ilk geçtiği gibi ism-i fâil kalıbında “vav” harfinin kesresiyle "مُسَوِّمِينَ" şeklinde okurken diğer kıraat imamları ism-i mef'ûl kalıbında “vav” harfinin fethasıyla "مُسَوِّمِينَ" şeklinde okumuşlardır.⁴⁵

İlgili kelime "مُسَوِّمِينَ" şeklinde okunursa âyetin anlamı, “Evet, eğer siz sabır gösterip disiplinli davranırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin meleklerle yardım edecektir.” olurken; "مُسَوِّمِينَ" şeklinde okunursa anlam, “Evet, eğer siz sabır gösterip disiplinli davranırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize

⁴⁴ TDV, *Kur'an Yolu*. 1/662.

⁴⁵ Dâni, *Teyssîr*, 90; İbnü'l-Bâzîş, *Kitâbü'l-iknâ*, 2/622; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/185.

gelseler bile rabbiniz size *nişanlanmış* beş bin meleklerle yardım edecektir.” şeklinde olacaktır.⁴⁶

Örnek 2:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ
مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ
نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

Talak 65/1

“Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”⁴⁷

İlgili âyetteki "مُبَيِّنَةٍ" kelimesini Ebû Bekr Şu'be ve İbn Kesîr ism-i mef'ûl kalıbında "مُبَيِّنَةٍ" şeklinde okurken diğer kıraat imamları metinde ilk geçtiği gibi ism-i fâil kalıbında "مُبَيِّنَةٍ" şeklinde okumuşlardır.⁴⁸

İlgili kelime ism-i mef'ûl kalıbında okunursa anlam; “Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının. *Apaçık bir hayâsızlık yapmış oldukları tespit edilip kanıtlananlar dışında* onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.” olurken; ism-i fâil kalıbında olursa anlam “Ey

⁴⁶ İbn Atıyye, *Muharrerû'l-vecîz*, 1/505; Zemahşeri, *Keşşâf*, 193. İlgili kelimenin farklı okunmasından kaynaklanan anlamlar için bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 3/75.

⁴⁷ TDV, *Kur'an Yolu*, 5/381.

⁴⁸ Dâni, *Teyisîr*, 211; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/296.

peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah'a saygısızlıktan sakının. *Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça* onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.” manasına gelecektir.⁴⁹

8. İstifhâm Hemzesi ile Gelen Kelimelerdeki Kıraat Farklılıklarının Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Bu başlıkta istifham hemzesinin bir kelimenin başına geldiğinde âyete nasıl anlam kattığı ele alınacaktır. Örnekler Ebû Bekr Şu'be rivâyetine göre verilecektir.

Örnek 1:

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

A'râf 7/81

“Çünkü siz, kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz haddi aşan bir topluluksunuz.”⁵⁰

İlgili âyetteki "إِنَّكُمْ" lafzını istifham hemzesiz olarak okuyan Nâfi, Hafs ve Ebû Ca'fer iken; Ebû Bekr Şu'be ve diğer kıraat imamları istifham hemzesiyle birlikte "أَنَّكُمْ" tarzında okumuşlardır.⁵¹

İstifham hemzesi olmadan "إِنَّكُمْ" kıraatine göre âyetin anlamı şu şekildedir: “Siz, kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz haddi aşan bir topluluksunuz”. İstifham hemzeli "أَنَّكُمْ" kıraatine göre ise âyetin anlamı “Siz, kadınları bırakıp

⁴⁹ İbn Atıyye, *Muharrerû'l-vecîz*, 5/323; Fahreddîn Râzî, *Mefâtihu'l-ğâyb*, 30/33; Zemahşeri, *Keşşâf*, 1115. Ayrıca bk. Yusuf Ezen, *Âsım Kıraatında Hafs b. Süleyman Rivayeti İle Ebû Bekr Şu'be Rivayeti Arasındaki Farklılıklar ve Anlama Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 96.

⁵⁰ TDV, *Kur'an Yolu*, II, s.551.

⁵¹ Dâni, *Teyssîr*, 111; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/206; Dîmyâtî, *İthâf*, 2/54.

da cinsel tatmin için erkeklere mi yaşıyorsunuz? Doğrusu siz haddi aşan bir topluluksunuz.”⁵²

Örnek 2:

أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ

Kalem 68/14

Âyetin önceki âyetlerle birlikte anlamı şöyledir: “Olur olmaz yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp iğneleyen, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günahkâr, huysuz ve sert, bütün bunlardan sonra bir de ne olduğu belirsiz kimselere, serveti ve çocukları var diye sakın boyun eğme.”⁵³

Bu âyeti kerimede geçen "أَنْ كَانَ" kıraatini Nâfi, İbn Kesir, Ebû Amr, Hafs, Kisaî ve Hâlef tek hemze ile metinde ilk geçtiği gibi okurken; Ebû Bekr Şu'be ve geri kalan diğer kıraat imamları ise istifham hemzesi ile "أَنَّ كَانَ" şeklinde okumuşlardır.⁵⁴

a. "أَنْ كَانَ" kıraatine göre: “Mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme” manası çıkmaktadır.

b. "أَنَّ كَانَ" kıraatına göre ise “Mal ve oğulları vardır diye mi itaat edeceksin?” anlamı çıkmaktadır.⁵⁵

Burada ikinci kıraatte cümle istifham edatıyla soru şekline sokulmuş buna ek olarak sanki burada malları ve evlatları olsa bile boyun eğme, itaat etme gibi bir emir anlamı da verilmiştir.

⁵² Zemahşerî, *Keşşâf*, 372; İbn Atıyye, *Muharrerû'l-vecîz*, 2/425; Râzî, *Mefâtihû'l-ğayb*, 14/176; Kurtubî, *Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/278.

⁵³ TDV, *Kur'an Yolu*, 2/551.

⁵⁴ Dâni, *Teyşîr*, 213; İbnü'l-Bâzîş, *Kitâbü'l-iknâ*, 2/790. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/297;

⁵⁵ Taberî, *Câmiû'l-Beyân*, 23/169; Beğavî, *Meâlimû't-tenzil*, 8/193; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1130; İbn Atıyye, *Muharrerû'l-vecîz*, 5/348; Kurtubî, *Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/156.

9. Emir Sığasıyla Gelen Kelimelerdeki Kıraat Farklılıklarının Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Ebû Bekr Şu'be rivayetinin Kur'an'ın anlaşılmasındaki rolü konusunda fiillerin emir sığalarıyla gelmesi önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıraat farklılığında bazen emir ile sadece hareke değişikliğine gidilirken, âyetlerin anlamlarında kısmî bir değişiklik görülmektedir.

Örnek 1:

وَأَدَّ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ وَعِوَدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
وَاسْمِعِيلَ أَن طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

Bakara 2/125

“O zaman biz beyti insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrâhim ve İsmâil'e de, “Tavaf edecekler için, ibadete kapanacaklar, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun.” diye tâlimat verdik.”⁵⁶

Âyetteki "وَإِتَّخِذُوا" kelimesini Nâfi ve İbn Amir "وَإِتَّخِذُوا" olarak geçmiş zaman kipinde okurken; Ebû Bekr Şu'be ve diğerleri metinde ilk geçtiği gibi emir kipiyle "وَإِتَّخِذُوا" şeklinde okumuşlardır.⁵⁷

Bu âyeti kerimedeki bahse konu olan kelime anlam yönüyle şu şekilde değerlendirilebilir:

a. "وَإِتَّخِذُوا" şekilde okunan kıraate göre “edinin” buyruğu, Hz. İbrahim'e (a.s) tabi olanlara hitaben orayı namazgâh olarak edinmenin emredildiğini dile getiriyor. Âyetin anlamı ise “O zaman biz beyti insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrâhim ve İsmâil'e de “Tavaf edecekler için, ibadete kapanacaklar, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun” diye

⁵⁶ TDV, *Kur'an Yolu*, 1/204.

⁵⁷ Dâni, *Teyssîr*, 76; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/170; Dimyâtî, *İthâf*, 1/417.

tâlimat verdik.” manasına gelecektir.⁵⁸ Burada İbrahim’in makamından maksadın, insanların Hacc yapma esnasında kudüm tavafından sonra yakınında iki rekât namaz kıldıkları taştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) beytullahı ilk gördüğü zaman Hacer-i Esved’i istilamdan sonra remel yaptı, tavaftan sonra da Makam-ı İbrahim’in yanına yaklaşarak “Siz de İbrahim’in makamından bir namazgâh edinin” âyetini okudu. Hemen arkasından İhlas ve Kâfirun sûrelerini okudu, iki rekât namaz kıldı.⁵⁹

b. "وَاتَّخَذُوا" şeklinde okunan kıraate göre ise anlam “O zaman biz beyti insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Onlar İbrâhim’in makamından kendilerine namaz kılacak bir yer edindiler. İbrâhim ve İsmâil’e de “Tavaf edecekler için, ibadete kapanacaklar, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun” diye tâlimat verdik.” şeklinde olacaktır.⁶⁰

Örnek 2:

قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Enbiyâ 21/4

“Peygamber dedi ki: “Benim rabbim yerde ve gökte konuşulan her sözü bilir. O, hakkıyla işitendir, bilendir.”⁶¹

İlgili âyetteki "قَالَ" kelimesini Hafs, Hamza, Kisâî ve Halef metinde ilk geçtiği gibi mazi kalıbında okurken; Ebû Bekr Şu‘be ve diğer kıraat imamları emr-i hâzır kalıbında "قُلْ" şeklinde okumuşlardır.⁶²

"قَالَ" kıraatine göre anlam “Peygamber dedi ki: “Benim rabbim yerde ve gökte konuşulan her sözü bilir. O, hakkıyla işitendir,

⁵⁸ Kurtubî, *Câmiû‘ li ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 2/373; Begavî, *Meâlimû‘t-tenzil*, 1/146; İbn Atıyye, *Muharrerû‘l-vecîz*, 208-209.

⁵⁹ Kurtubî, *Câmiû‘ li ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 2/373.

⁶⁰ Kurtubî, *Câmiû‘ li ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 2/373.

⁶¹ TDV, *Kur‘an Yolu*, 3/665.

⁶² Dâni, *Teyisîr*, 154; ; İbnü‘l-Bâziş, *Kitâbü‘l-iknâ*, 2/703. İbnü‘l-Cezerî, *Neşr*, 2/246; Dimiyâtî, *İthâf*, 2/261.

bilendir.” manasına gelmekteyken; "قُلْ" kıraatine göre anlam ise “De ki: “Benim rabbim yerde ve gökte konuşulan her sözü bilir. O, hakkıyla işitendir, bilendir.” manasına gelmektedir.⁶³

10. Kelimelerin Tahfif-Teşdîd Okunmalarının Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Kıraat imamlarından bir kısmı bazı kelimeleri -bu isim ya da fiil olabilir- tahfifli okurken, bir kısmı ise aynı kelimeleri teşdîdli okumaktadır. İlgili örnekler Ebû Bekr Şu'be baz alınarak verilecektir.

Örnek 1:

إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ

Hadîd 57/18

“Muhtaçlara yardım eden erkeklere, muhtaçlara yardım eden kadınlara ve Allah’a (O’nun muhtaç kullarına) güzel bir ödünç verenlere bu fazlasıyla ödenecektir. Ayrıca onlara pek değerli bir ödül de vardır.”⁶⁴

Ebû Bekir Şu'be ve İbn Kesîr iki kelimeyi “sâd” harflerinin tahfifiyle "الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ" şeklinde okurken; diğer kıraat imamları ise “sâd” harfinin teşdîdiyle metinde ilk geçtiği gibi "الْمُصَدِّقِينَ" şeklinde okumuşlardır.⁶⁵

“Sâd” harflerini tahfifli okuyanlar bu "التَّصَدِيقِ" tasdik etmekten, onaylamaktan dolayı böyle okumuşlardır. Buna göre mana, “Allah’ı, kitaplarını ve peygamberlerini tasdik eden, inanan.” demektir. “Sâd” harflerini teşdîdli okuyanlar âyetteki ilgili iki kelimedenden sonra gelen "وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا" “Allah’a güzel bir ödünç verenlere” terkibinden dolayı böyle okumuşlardır. Çünkü âyette yer alan karz-ı hasen “güzel bir borç” ifadesi “sadaka” manasıyla eş anlamlıdır. Teşdîdli okuyuşa

⁶³ Begavî, *Meâlimû't-tenzil*, 5/310; İbn Atiyye, *Muharreru'l-vecîz*, 6/74; Râzî, *Mefâtihu'l-ğâyb*, 22/142; Beydâvî, *Envârü't-tenzil*, 5/46.

⁶⁴ TDV, *Kur'an Yolu*, 5/243.

⁶⁵ Dâni, *Teysîr*, 208; İbnü'l-Bâzîş, *Kitâbü'l-İknâ*, 2/781. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/292; Dimyâtî, *İthâf*, 2/522.

göre anlam “Muhtaçlara yardım eden erkekler, muhtaçlara yardım eden kadınlar” şeklinde olmaktadır.⁶⁶

Örnek 2:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ
النَّهَارَ يُطَلِّبُهُ حَيْثُ كَانَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ
رَبُّ الْعَالَمِينَ

A'raf 7/54

“Şüphesiz ki rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratma da buyurma da yalnız ona aittir. Âlemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir.”⁶⁷

Âyetteki "يُغْشِي" kelimesini, Ebû Bekr Şu'be, Hamza, Kisâî, Ya'kub ve Halef "يُغْشِي" olarak şeddeli okurken, Hafs ve diğer kıraat imamları ise metinde ilk geçtiği gibi şeddesiz "يُغْشِي" okumuşlardır.⁶⁸

"يُغْشِي" kıraati ile "يُغْشِي" kıraati mana bakımından birbirine benzer; ancak kelime "يُغْشِي" olarak şeddeli okunduğunda çok tekrarlama, çok kere yapma anlamına gelir ve mübalağa anlamı vardır.⁶⁹ Gece ve gündüzün durmadan birbirini kovalaması bunu defalarca tekrarlama şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁰

Sonuç

Kıraatler, tefsir ve tefsir ilmi açısından önemli bir yere sahiptir. Kur'ân'ı tefsir eden müfessirlerin kıraat rivayetlerinden yararlandıkları görülmektedir. Özellikle sarf ve nahiv açısından

⁶⁶ İbn Âşûr, *Tahrîr*, c. 11 cüz. 27/395-396.

⁶⁷ TDV, *Kur'an Yolu*, 2/534.

⁶⁸ Dâni, *Teysîr*, 110; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/205; Dimyâtî, *İthâf*, 2/51.

⁶⁹ Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 3/236; Zemahşerî, *Keşşâf*, 365; İbn Atıyye, *Muharreru'l-vecîz*, 2/409; Râzî, *Mefâtihu'l-ğâyb*, 14/123; Kurtubî, *Câmiû' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/240-241; Beydâvî, *Envârü't-tenzil*, 3/16; Ebû Hayyân, *Bahrü'l-muhît*, 4/398-399.

⁷⁰ Kurtubî, *Câmiû' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/241.

kelimelerin manayı etkilediği kesindir. Bu çalışmada, Ebû Bekr Şu'be'nin rivayetinin Kur'ân'ın anlaşılmasındaki rolü sarf ve nahiv açısından ele alınmıştır.

Ebû Bekr Şu'be b. Âyyaş, Kıraat-i Aşere imamlarının meşhur olmuş önemli ravilerinden biridir. Yaşadığı dönem ve sonrasında son derece saygın bir yere sahip olmuştur. Ebû Bekr Şu'be meşhur kıraat imamları gibi tüm ilgisini kıraat alanına vermiştir. Vefatından sonraki dönemlerde kıraati çok fazla yayılmamasına rağmen Kıraat-i Aşere imamlarının ravileri arasında yerini almıştır. Bu çalışmada kendini Kur'ân ilmine adanmış, hayatı boyunca Kur'ân kıraatini almak ve öğretmek olmuş, kıraatte ün yapmış, dünyada en fazla okunan kıraat hocası İmam Âsım'dan kıraat almış birisi olarak Ebû Bekr Şu'be b. Âyyaş'ın kıraat rivayetlerinden bahsedilmiştir.

Kıraat rivayetlerinin Kur'ân'ın anlaşılmasındaki rolü yönünden ele alındığı bu çalışmada farklı telaffuzların birbirine zıt manalar oluşturmadığı görülmüştür. Kıraat rivayetlerinin birbirlerinin anlamlarını üzerlerinde barındırdıkları gibi, biri diğerinin ya anlamını açıklamakta ya da başka bir anlamı ifade etmektedir. Görüldüğü kadarıyla bazı kıraat imamlarına göre Şu'be'nin rivayetindeki bazı farklılıklar Kur'ân-ı Kerim'deki mananın zenginliği açısından oldukça önemlidir. Çünkü farklı vecihlerle aynı anlamın farklı lafızlarla ifade edilmesi sağlandığı gibi, bir konunun farklı yönlerine açıklık getirilmektedir. Bu farklı zâviye ile âyet, yeni bir âyet değerini taşımaktadır. Böylece sübûtu kat'î olan iki farklı kıraat lafzı ile farklı manalara ulaşılmakta ve yeni anlamlar elde edilmektedir. Diğer bir ifade ile çeşitli kıraatlerle Kur'ân âyetlerinin kastedilen anlamları tekâmül etmektedir.

Kaynakça

Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Bekir b. Ayyâş". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 10/109-110. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Beğavî, Huseyn b. Mes'ûd. *Meâlimû't-Tenzil (Tefsîru'l-Beğavî)*. Riyad: Daru't-Tâyîbeti, 1988/ 1409.

Beydâvî, Kâdî Nâsiruddîn Ömer. *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*. Beyrut: Dâru İhyâu't- Tûrasi'l-Arabiyye, ts.

Çetin, Abdurrahman. *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.

Dânî, Ebû Âmr Osman b. Said. *Teysir fi kiraâti's-seb'a*. Otto Pretzl, İstanbul: 1349/1930.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Benna. *İthâfî fudelâi'l-beşer*. Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1428/2007.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît*. Beyrut: Dâru İhyâu't- Tûrasi'l-Arabiyye, 1423/2002.

Ezen, Yusuf. *Âsım Kırâatında Hafs b. Süleyman Rivayeti İle Ebû Bekr Şu'be Rivayeti Arasındaki Farklılıklar ve Anlama Etkisi*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Daru Sahnûn, ts.

İbn Âtiyye, Abdulhakk b. Ğâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerû'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*. Beyrut: Dâru'l Kûtübî'l-Âlemiyye, 2001/1422.

İbnû'l-Cezeri, Ebû'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kıraâti'l-aşr*. Beyrut: Dârü's-Sahabetü li't-Turas, 1423/2002.

İbnû'l-Bâzîş, Ebi Ca'fer Ahmed b. Ali b. Halife Ensari. *Kitabû'l-iknâ fi kiraâti's-seb'â*. Mekke: Camiâtü Ümmü'l-Kura, 2001/1422.

Karataş, Şuayip. *Kırâat İmamlarından Ya'kûb'un Kırâatı, Kırâatının Özellikleri ve Delilleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Koyuncu, Süleyman. "Kur'an'da Şer'i, Hissi ve Akli Haşır Örneklerinin Kelam Bağlamında Değerlendirilmesi". *İNCİSS/ Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*. Volüme II/Issue II, (Winter 2017), 143-162.

Kurtubî, Ebî Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006; Bir diğer basım, *el-Câmiû' li ahkâmi'l-Kur'an*. Kahire: Daru'l-Hadis, 1431/2010.

Türkiye Diyanet Vakfı. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Ankara: TDV. Yayınları, 2014.

Mahallî, Celâlüddîn- Süyûtî, Celâlüddîn. *Tefsîru'l-Celâleyn* Beyrut: Dâru's-Sinin, ts.

Muhaysin Muhammed Salim. *el-İrşâdâtü'l-celiyye fi'l-kırâati's-seb'a min târiki's-Şâtibîyye*. Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turas, 2015/1436.

Neseî Abdullâh b. Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâikü't-te'vil*. Beyrut: Dârü'l-Kelamu't-Tâyyibe, 1998/1419.

Öztoprak, Siraceddin. *Kur'an Kırâati -Kırâat-ı Aşere-*. İstanbul: Beyan Yay., 2012.

Râcih, Muhammed Kerim- Hârûf, Muhammed Fehd. *Teshîl li kırâati't-tenzîl*. Dimeşk: Daru'l-Beyrûtî, 2008.

Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğâyb (et-Tefsîrû'l-kebîr)*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiû'l-beyân an te'vil âyi'l-Kur'an*. Kahire: Dârü'l-Hicr, 2001/1422.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid İstilahları*. 2. Baskı. İstanbul: İFAV, 2009.

Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara, 2005.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabekâti ve'l-a'sâr*. Thk. Tayyar Altıkulaç. İstanbul: 1995.

Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l-egâvîl fî vücühi't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2009.